

Ünite 3

- **Mısır Toplumunu**
- **Mısır Devlet Yönetimi**
- **Mısır Bilimi**
- **Mısır Dini ve Uygulamaları**

HALK:

Antik Mısır'ı oluşturan halk kuzeydoğu Afrika Etyopidleri ve doğu Akdeniz türlerinin karışımıdır. Eski krallıktan itibaren sık sık ön Asya'dan ve Arabistan'dan gelen halklar da Mısır'a gelmiş ve ahalî etnolojik açıdan daha çok karışmıştır. Batıdan yüksek Mısır kültürüne Libyalılar ve güneyden Nübyelilerin¹ girmesi Mısır halkını ve dilini daha da zenginleştirmiştir. Toplumsal yapıda piramit şekli mevcuttur. Yani ahalî, en üstte firavun ve ondan aşağı doğru seçkinler grubunu oluşturan memurlar, çiftçiler ve Orta Krallıktan itibaren köleler olarak sıralanır. Yazıcılar piramidin üst katında yer alıyorlardı. Bürokrasiyi firavunun hizmetkârları oluşturuyordu. Bunlar çeşitli şekillerde adlandırılmıştır: özel hekim, odacı, yelpaze taşıyıcı, sandalet taşıyıcısı, makyaj çubukları başı, güzel kokulu evin başdanışmanı, saki gibi unvanlar firavunun hemen yanı başındaki kişilerin toplumsal statüsünü göstermektedir.

Antik Mısır mutfağı oldukça zengin yiyeceklerden oluşmaktaydı. Nil nehrinde her çeşidinin bolca bulunduğu balık baş yiyecek olarak karşımıza çıkmaktadır. Tuzlanan ya da balçıkla sıvıanan balık güneşte kurutulup her zaman yenilebiliyordu. Balık bütün sofralarda özellikle fakir sofralarının temel besinidir. Ayrıca ziyafetlerde ya da zengin evlerinde inek, kuzu, keçi, bildircin, güvercin ve pelikan etleri kızartılarak ya da haşlanarak yenirdi. Domuzun yendiğine dair herhangi bir kayıt yoktur. Domuz Mısırda sadece tarlalar ekildiğinde ekilen tarlayı çiğnemek için kullanılırdı. Arı ve arıcılık ilk metinlerden beri karşımıza çıkan kavramlardır. Özellikle bal lüks besin olarak sayılmaktaydı. Mısırlılar balı şeker niyetine kullanarak her türlü tatlı ve pasta yapmaktaydı. Ölen kişi için istenen

yiyecek listesinde on tür et, beş tür kanatlı hayvan eti, on altı tür değişik ekmek ve pasta ve on bir çeşit meyve Mısır mutfağının zenginliğinin göstergesidir.

Çiftçi halk genel olarak çok sade yaşamaktaydı. Basit sıradan evlerde oturmak, ürünü ekmek ve olgunlaşan ürünleri toplamak esas vazifeleri idi. Diğer bir vazife de firavunun tarlalarını ektiği için vergisini doğru bir şekilde vermektir. Hiyerogliflerde vergi toplama ile ilgili sahneler oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Varlıklı kişiler ve memurlar çiftçilere göre daha iyi yaşam koşullarına sahiptiler. Evleri çok gösterişli olmamakla birlikte en azından birkaç odadan oluşmaktaydı. Evlerinin gösterişsiz olmasının nedeni onlara fazla önem vermemelerinden ileri gelmektedir. Çünkü Mısırlı için anıtmezar daha önemli ve tüm gösterişi bu anıt mezarlar için kullanmaktaydılar. Bunun bir başka gerekçesi de toplumda görülen sağlık sorunları ve ortalama yaşam süresinin yaklaşık 29 olmasıdır.

Nüfus piramidinin üst kısmına tekabül eden bu yönetici ve yazıcıların evinde bir de harem bulunmaktaydı. Mısırdaki asıl olan tek eşlilikti ancak çok eşlilikte yadırganmıyordu. Zenginlerin evlerinde bulunan bu haremdeki kadınların hiçbir kanuni güvenceleri yoktu. Örneğin kişi öldüğünde malı mülkü yasal eşinden olan oğluna kalıyordu. Ayrıca antik Mısırdaki akraba evliliği de yoğun olarak gerçekleşmekteydi. Örneğin firavun kız kardeşiyle evlenebiliyordu. Egon Friedell kız kardeşin Antik Mısır dilinde sevgili anlamına geldiğini bildirmektedir. Kız kardeşle evlenme durumu muhtemelen firavun ailesinin tanrısallığına bağlanmaktadır. Tanrı doğuran kişi olan kraliçenin bütün doğurdukları tanrıdır ve Antik Yunan'da olduğu gibi tanrıların birbirleri ile evlenmesinde hiçbir ahlaksal ya da hukuksal sakınca yoktur. Sosyolojik tanım olarak firavunun kız kardeşiyle evlenmesi kraliyet ailesinin mülkünün bölünmesine engel olmak için yapılmış görüşü Mısırlı için hiçbir şey ifade etmediği için geçerli değildir. Normal halkın kız kardeşleri ile durumu ne yazık ki kayıtlarda bulunmamaktadır. Bu durum kraliyet ailesine mahsus olmalıdır.

FİRAVUN, VEZİRLER ve DEVLET YÖNETİMİ:

Neolitik dönemde yoğun bir yerleşmeye sahne olan Nil Vadisi, sülaleler öncesi dönemde küçük beylikler halinde örgütlenmişti. Yunanlılar bu örgütlenme şekline Nomo (Nom) dediler. Nomo'lar küçük yerleşim birimleri idi. Başlangıçta her biri herhangi bir güce tabi değildiler. Ancak muhtemelen şartlar onları birleşmeye zorlamıştı. Sülaleler öncesi dönemde kuzeydeki nomolar kendi içinde, güneydeki nomolar da kendi içinde birleştiler.

Böylelikle kuzeyde ve güneyde iki ülke meydana geldi. Efsanevi kral Menes (veya Narmer) bu iki ülkeyi birleştirdi. Mısır'ın Firavun tarafından birleştirilmesi dünyanın ilk ulus devletini oluşturmuştur. Mezopotamya'da ortaya çıkan kent devletlerinde bağılık bir aileye, topluluğa veya bölgeye dayanmaktaydı. İlk kez Mısır'da ulus devlet kavramı ortaya çıkmış ve Mısır (Antik Mısır dilinde ülke demektir) siyasal nitelikli geniş toprakları ifade etmiştir.² Firavunlar tahta çıkarken önce Yukarı Mısır'ın beyaz tacını, daha sonra Aşağı Mısır'ın kırmızı tacını giyerek bu durumu ölümsüzleştirdiler.

Antik Mısır'da Hyksoslar dönemine kadar halk krala kral veya firavun diye hitap etmezlerdi. Onun adı yaşadığı yer olan "Büyük Ev" veya "Yüksek Ev" (Saray) anlamında Per-aa idi. Per-aa kelimesi bugün modern dillerde Pharaoh veya Firavun olarak yaşamaktadır. Firavun antik Mısırlı için bir kraldan daha fazlasını ifade etmekteydi. Yaygın olan dini inanışa göre başlangıçta yalnızca kaos vardı. Güneş tanrısı Ra kendisini ve diğer her şeyi bu kaostan yarattı. Önce Şu'yu (hava), sonra da Tefnut'u (nem) yarattı. Şu ve Tefnut'un Geb (yeryüzü) ve Nut (gökyüzü) isimli iki çocuğu oldu. Yer tanrısı Geb ve gök tanrısı Nut'un Osiris, İsis, Set ve Nephys isimli dört çocuğu oldu. İsis ve Osiris Mısır'ın ilk hükümdarları oldular. İsis ve Osiris'in kardeşleri Set ile mücadeleleri Mısır'da iyi ve kötünün mücadelesi olarak akıllarda kaldı. Set'e rağmen Osiris ve İsis'in Horus isimli bir oğulları oldu. Horus, Set ile giriştiği mücadeleden galip geldi. Bu yüzden Mısırlılar Horus'un ruhunun bütün firavunlara girdiğine inandılar. Yani tahtta oturan insani bir beden olsa da ruhu tanrının ruhuydu.³ Firavun öldüğünde Osiris'in ruhu ile birleşiyor, Horus'un ruhu bir sonraki firavuna geçiyordu. Bu yüzden firavunlar tanrıları temsil etmekteydiler. Firavunlar mutlak bir güce sahiptiler. Halkının tüm ihtiyaçlarının karşılanmasından sorumluydu. Onları doyurmak ve korumak zorundaydı. Huzur, barış ve adalet onun sorumluluğundaydı. O her şeyin sahibiydi.

Firavunlardan sonra toplumsal piramitte ikinci sırada vezirler gelmekteydi. Vezirler işlerin yürütmesinden sorumluydu. Firavun adına adaleti tesis ettiren oydu. Firavunun hazinesinden ve firavun adına yapılan tapınak ve yapı işlerinin denetimlerini yapardı. Vergilerin toplanması, tayınların dağıtılması onun denetiminde gerçekleşmekteydi. İmhotep gibi başarılı vezirler binlerce yıl boyunca Mısır'da unutulmamıştır. Vezirler firavun tarafından atanır ve iyi bir vezir olması için öğütler verilirdi. IV. sülaleden itibaren

görülen ve tek olarak ihdas edilen vezirlik makamı Yeni Krallık döneminden itibaren Aşağı Mısır'ın veziri ve Yukarı Mısır'ın veziri olmak üzere ikiye çıkmıştır.

Ülke eyaletler halinde organize edilmiş ve bu eyaletler valiler aracılığıyla yönetilmiştir. Merkezi iktidarın kuvvetli olduğu dönemlerde valiler merkeze sıkı sıkıya bağlı kalırken merkezi gücün azaldığı dönemlerde bu bağlılık zayıflamıştır. Ara dönem dediğimiz dönemler bu valilerin eyaletlerde kendilerine hanedanlar kurmasıyla ortaya çıkmıştır.

Antik Mısır'da Perslere kadar para kullanılmamıştır. Topraklar devlete ait olduğundan herkes kullandığı toprağın vergisini vermek zorundaydı. Vergiler aynı olarak ürün üzerinden alınır ve memurların ödemeleri de aynı olarak ürün üzerinden yapılırdı. Kıtık zamanlarında veya Nil'in aşırı taşmasıyla yaşanan felaket dönemlerinde vergi toplamak imkânsız oluyordu. Vergi toplanamadığı için firavun emri altında çalıştırdıklarına ödeme yapamıyordu. Bu durum sosyal çalkantılara sebep oluyordu.

TARIM VE ÇİFTÇİLER:

Mülk ve toprak daha eski krallık zamanında tanrının dolayısıyla firavunun malı sayıldığı için Mısır çiftçisi firavuna bağımlı olarak yaşamak zorundaydı. Nil'in taşkın zamanı bu bağımlı çiftçiler firavunun diğer işlerini yapmak zorundaydı. Mısırlı çiftçiler eşeklerin ya da ineklerin çektiği sabanlarla tarlaları sürüp ekerlerdi. Özellikle ekim zamanında tarlalara koyun ve domuz sürüleri salınır ve bu sürüler tohumu toprağın içine girmesine neden olurlardı. Hasat mevsimi geldiğinde olgunlaşan başaklar ön yüzüne keskin çakmaktaşları yerleştirilmiş oraklarla tarladan toplanır ve yine büyük bir titizlikle sap ve tane birbirinden ayrılırdı. Örneğin böyle bir harman yerinde söylenen şarkı çok ilginçtir: *“Kendiniz için dövün ve kendiniz için dövün ey öküzler; samanları döverek kendiniz için yem, efendiniz için buğday yapın”*.⁴

Antik Mısır çiftçisinin beslenmesi neredeyse bugünkü çiftçi ile paralellik göstermektedir. En çok tüketilen gıda maddesi tahıl idi. Mısırlılar değirmeni bilmiyorlardı. Buğday ya da diğer tahıllar iki taş arasında öğütülüp ekmek yapılır ve bu ekmek fırında pişirilirdi. Ayrıca arpadan üretilen bira Mısırlıların en sevdiği içeceklerden biriydi. Ayrıca süt tüketimi de yaygındı. Mısırlı peynir, tereyağı ve yoğurdu bilmiyordu. Yağ yapmak için kenevir dallarından, keten tohumlarından yararlanılıyordu. Yağ hem yemek yapmakta, hem aydınlanmada, hem de cesetleri yağlamakta kullanılıyordu. Sonraki dönemde zenginler

susam yağı kullanmaya başlamıştır. Keten ekimi eski dönemden beri bilinen ve yapılan zirai bir faaliyettir. Çünkü mumya yapımında ve giyecek olarak kullanılan keten bezine oldukça fazla ihtiyaç duyuluyordu. Mısırdaki ağaç olmadığı ya da çok az olduğu için ağaç kesmek vezirin izniyle gerçekleşmekteydi. Ağaç ihracı kesinlikle yasaktı. Mısırlı yakacak olarak kullanmak üzere hayvan gübresi kullanılmaktaydı. Camın Fenikeliler tarafından bulunduğu bilgisinin aksine cam Mısırdaki MÖ 4. binyılda kullanılmaktaydı. Sarı, yeşil, mavi renkte camlar her türlü süslemede kullanılıyordu. Şeffaf cam Mısırlılar tarafından kullanılmamıştır. Ayrıca Mısırlılar camdan kâseler, merhem kapları, kap ve kacaklar yapmışlardır.

TİCARET:

Mısırdaki zanaat babadan oğula geçerdi. Bunun nedeni teknik ve sanatsal becerinin aile içerisinde saklanan bir sır olmasıdır. Mısırdaki para Pers istilasına kadar yani MÖ 500 yılına kadar bilinmeyen bir kelimedir. İnsanlar ihtiyaçlarını karşılarken bakır çubuklar ve altın parçacıkları kullanıyorlardı. Mısırlının beyaz altın dediği gümüş de alışverişlerde önemli bir değişim aracı idi. Örneğin tasvirlerde, balığın kolye ile sebzenin yelpaze ile ve bir oltanın yazı tahtası ile değiş tokuş edildiği gözümüze çarpmaktadır. Önemli ihraç malları arasında tuza yatırılmış balık, Nübye altını ve cam eşyalar sayılmaktadır.

İthalat daha eski krallık zamanından beri mevcuttur. Çünkü Mısırlı gemi, ev ve mezar yapabilmek için gerekli olan ağacı dışarıdan almak zorundaydı. Mısırdaki yetişen ağaçlar genellikle gövdeleri yumru veya inşaat için dayanıksız ağaçlardı. Palmiye, Firavun inciri ağacı ve akasya ağacı genel olarak ülkede yetişen ama inşaat işlerinde kullanılmayan ağaçlardır. Bu yüzden Nübye civarından abanoz ağacı, Lübnan civarından sedir ve çok değer verdikleri yağ sebebiyle çam ağacı alıyorlardı. Onun dışında diğer ağaç ihtiyaçlarını Anadolu'dan ve Asya'dan sağlıyorlardı. Sina yarımadasından ve Arabistan dağlarından, bakır, firuze ve mavi taş alınıyordu. Fenikelilerle kurulan ilişkiler çerçevesinde onların büyük gemilerinden yararlanarak uzak bölgelerle de ticaret yapılıyor. Anadolu'dan şarap ve madenler, Aden körfezi civarından reçineler ve hoş kokulu ağaçlar yani tütümler alınıyordu. Çünkü Mısırlı güzel kokuya çok önem veriyordu. Tapınakta, krala sadakat bildirirken, eve misafir geldiğinde ve ölü kültüründe tütümler hep kullanılıyordu. Fenikeliler Mısırlılar için egzotik olan maymun ve panter kürklerini de tedarik ediyorlardı.

TAPINAKLAR:

Antik Mısır'da tapınaklar kült yani tapınma ve mezar tapınakları olmak üzere iki çeşitti. Kült tapınaklar belli bir tanrıya tapmak için yapılmaktaydı. Teb kenti kutsal olarak sayılıyordu ve tapınaklar genellikle burada yapılıyordu. Eski krallık döneminde Edfu ve Dendera'da Horus için yapılan tapınaklar bulunmaktaydı. Heliopolis'te Ra'ya, Memphis'te Ptah'a adanmış tapınaklar da vardı.

Yeni Krallık döneminde yapımlı mezar tapınaklarının bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Genellikle Nil'in batı kıyısında kurulan mezar tapınaklar Firavunlar Vadisi'nde, Kraliçeler Vadisi'nde, Medinet Habu'da ve Abydos'ta bulunmaktadır. Mısırlılar tapınakları tanrıların yeryüzündeki evi olarak görürlerdi. Bu tapınaklarda bazı festivaller düzenlenirdi. Bunlardan bir *opet festivali*'dir. Opet festivali yılda bir kez düzenlenirdi. Karnak'taki tapınaktan Luksor'daki tapınağa kadar Amon'un, eşi Mut'un ve çocukları Khonsu'nun ve firavunun heykelleri veya simgeleri taşınır ve firavunun tanrısallığı yeniden kutsallaştırılırdı. Bu festivallerde halk merasime katılır ve tanrıların heykellerinin bulunduğu kayık önlerinden geçerken insanlar diz çökerdi. Bazen de tanrıya sorular yöneltilir ve cevap kayığın çıkardığı seslerden yorumlanarak çıkarılırdı.

EV VE AİLE YAŞAMI:

Günümüzde olduğu gibi Antik Mısır'da da aile toplumun temel taşıydı. Bir ailenin kurulabilmesi için öncelikle evlilik merasiminin olması gerekiyordu. Genelde evlenecek çiftler aileler tarafından seçiliyordu. Evlilik için kadınlar 12-14, erkeklerse yaklaşık 20 yaşında olurdu.⁵ Evlenecek çiftlerin eşyaları aileleri tarafından sağlanmaktaydı.

Ailede kadın ev işlerinden sorumluydu. Tahıl öğütme, ekmek ve yemek yapmak, keten dokumak kadının sorumluluğundaydı. Erkek evin geçimini sağlamak zorundaydı. Kadınlar bazen tarlalarda kocalarına yardım ederlerdi. Mezopotamya'da yaşayan kadının toplumsal durumuna bakarak Mısır kadını daha özgürdü. Mülk edinme, mülklerini idare etme ve dava açma haklarına sahiptiler. Boşandıkları takdirde erkek kadının yaşasını temin etmesi gerekirdi. Kadınların çoğu okuma yazma bilmezdi (bununla birlikte tüm erkekler de okuma yazma biliyor değildi). Kadınların her mesleği yapabildiğine dair elimizde herhangi bir kayıt yoktur. Buna rağmen soylu kadınlar tapınaklarda rahibe olabiliyorken sıradan halk

tabakasından olanlar tapınaklarda şarkıcı veya dansçı olabiliyordu. Kadınlar, cenaze törenlerinde ağıt yakıcı olarak da çalışabiliyorlardı.

EĞİTİM VE YAZI:

Antik Mısır'da çocuk yetiştirmek oldukça kolaydı. Çocuklar sokaklarda koşarlar ve oynarlardı. Çocuk ölüm oranları oldukça yüksekti. Eğer bir erkek çocuk herhangi bir salgın hastalıktan kurtulmayı başarmışsa ya tapınak okullarında ya da meslek okullarında babalarının işleriyle ilgili eğitimler alırdı. Memur ya da yazıcı olacak çocuklar için süreç oldukça uzundu. Bir yazıcı yaklaşık 20 yılda yazı konusunda uzmanlaşabilirdi. Diğerleri 14 yaşına geldiğinde sünnet olur ve yetişkinliğe adım atardı.

Yazıcılık oldukça saygın bir meslekti. Orta Krallık döneminden kalma metinlerde yazıcı olacaklara şu tavsiyelerde bulunulmuştur. *“Bir yazıcı ol. Dudakların parlayıp ellerin yumuşayacak. Saraylıların selamı eşliğinde, beyaz giysiler içinde onurlandırılmış olarak ilerleyeceksin...”*⁶ Yazıcı olacak çocuk hiyeroglif denen Mısır yazısını öğrenmek zorundaydı. İyi bir yazıcı olmak için öğrencinin geometri ve matematik de bilmesi gerekiyordu. Hiyeroglif yazı yazılmak istenen nesnenin resminin yapılması esasına dayanıyordu. Örneğin bir insanı belirtmek için insan figürünü, bir piramidi ifade etmek için piramit figürü kullanılırdı (buna piktogram denmektedir). Bazen bu piktogramlar uzun bir sözcüğün içinde hece olarak da kullanılmaktaydı. Örneğin gürz kelimesinin eski Mısır dilindeki karşılığı h(e)dj kelimesi idi. İçinde h(e)dj sesi bulunan bir kelimedede gürz sembolü kullanılmaktaydı. Eski Mısır dilinde sesli harfler yoktu. Bu sebeple bugün eski Mısırlılara ait isimler, eşyalar vb gibi kelimelerin okunuşları günümüz Mısır bilimcilerin yaklaşık olarak buldukları okunuşlardır. Bu yüzden farklı eserlerde firavunların isimleri bile farklılık göstermektedir. Gürz kelimesinde olduğu gibi h(e)dj okunuşu, h(a)dj, h(i)dj, h(o)dj, h(u)dj biçiminde de okunabilir. Hiyeroglif yazı genelde tapınaklarda ve taşlarda kullanılmaktaydı.

Hiyeroglif yazı yerini zamanla Hiyeratik yazıya bırakmıştır. Hiyeratik yazı bir tür stenografidir. Kelimeler sembollerle ve kısaltmalarla yazılır. Bu yazı papirüsler üzerine daha kolay yazılmış ve daha çok rahipler tarafından kullanılmıştır. Yunanlılar bu yazıya “rahiplerinki gibi” anlamına gelen hiyeratik demişlerdir. Bu yazı geç dönemde geliştirilmiş

ve okuması ve yazılması kolaylaştırılmıştır. Bu yüzden geç dönemde kullanılan yazıya demotik yazı denmiştir.

MUMYALAMA:

Antik Mısır'da ruhun (Mısırlılar buna *ka* diyorlardı) ölümsüz olduğuna inanılmaktaydı. Ruhun beslenebilmesi için bedene ihtiyaç vardı. Bu sebeple öldükten sonra bedenin korunması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ölen kişinin cesedi yan tarafından yarılr, kalp bedende bırakılır⁷ ve akciğerleri, karaciğeri, bağırsakları ve midesi çıkarılıp kanopik çömlöklere konur ve bedenden ayrı olarak yine bedenin yanına gömülürdü. Mumyalama işlemi yaklaşık 70 gün sürmekteydi.

Ölü beden önce delta bölgesinden elde edilen sodyum karbonata (natron adı verilen tuz) yatırılır ve bedenin kuruması sağlanırdı. Cesedin içi yağa ve reçineye batırılmış maddelerle doldurulup kesilen yerden dikilirdi. Bu yağ ve reçine katrana benzediği için mumya demektedir (Arapçada mumya katran demektir). Daha sonra parmaklardan başlamak üzere keten gibi bezlere sarılırdı. En son mumyalama tanrısı Anubis'i simgeleyen çakal maskesi takan baş mumyacı ölünün yüzüne bir maske yerleştirirdi. Bu ritüel bittikten sonra ceset tabuta konur ve ebedi istirahatgahına götürülürdü. Ölünün mezarına öte dünyada işine yaraması için gündelik hayatta kullanılan alet edevat ve yiyecek içecek konurdu.

İnanışa göre ölümler diyarına giden ölen kişi burada 42 hâkimin karşısına çıkar ve kendisine yöneltilen suçları işlemediğine dair yemin etmesi gerekirdi. Ölümler diyarında sorguya çekilen kişi zina yapmadığı, hırsızlık yapmadığı, başkasının tarlasını kendi tarlasına katmadığı ve adam öldürmediği gibi sorulara bu suçları işlemediğine dair yemin ederdi. Mumyalama tanrısı Anubis kişinin kalbini çıkarır ve adalet terazisinin bir kefesine koyardı. Diğer tarafa adalet tanrıçası *maatt*'in tüyü konurdu. Eğer kalp hafif gelir, tüy ağır gelirse kişi yer altı Tanrısı Osiris ile buluşurdu. Eğer kalp ağır gelirse *ammüt* isimli timsah başlı bir canavar tarafından yenirdi. Bu kişi için öte dünya sürekli bir azap ve işkence yeri idi. Bu yüzden antik Mısırlı daha yaşarken iyi biri olmalıydı. Bu anlayış insanları oldukça dindar kılmıştır. Tabi bu anlayış Yeni Krallık döneminde oldukça yaygındı. Daha eski dönemlerden elimizde bu tür yazılı bilgiler bulunmadığı için öte dünya inancının mahiyetini ancak tahmin edebiliyoruz.

BİLİM VE TIP:

Antik Mısırlılar olayları ve açıklamalarını teori ve felsefeye dayandırmak yerine gözlem, mantık ve pratik bilgilere dayandırıyorlardı. Onlar bilginin kaynağını bilgelik tanrısı Thot olarak görürlerdi. Mısırlı için bilim aslında geçmişte yaşanmış olanların kurumsallaştırılmasıydı. Bilimde en büyük gelişmeleri astronomi ve matematik alanındaydı. Nil Nehri'nin her yıl düzenli olarak aynı zamanda taşması onların yaşananlara bir açıklama getirmesi ihtiyacını doğurdu.

Yıldızlar hem binaların konumunu, hem de zamanı tayin etmek için kullanıldı. Sirius yıldızının (köpek yıldızı) yılın hep aynı döneminde çıkması ve bu zamana rastlayan Nil taşkınları onları bir takvim yapmaya itti. Mısır'da yeni yıl 19 Temmuz civarında gerçekleşen bu olayla başlatıldı. Bir yıl 30 günden oluşan 12 aya bölündü 5 gün de tanrıların doğum günü olarak bu sayıya eklendi. Toplamda 365 günlük güneş yılı takvimini kullanmaya başladılar. Ancak her dört yılda bir takvim bir gün sapma gösteriyordu. 1460 yılda bir Nil'in taşkınları ve Sirius yıldızının doğumu yeni yılın ilk gününe rastlıyordu. Bu hesaplama bugün bizim Mısır kronolojisi oluşturmamıza oldukça yardımcı olmaktadır.

Mısırlıların matematik becerisi daha çok ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Vergiler ve memur maaşları ürün olarak hesaplandığından adaletin tecelli edebilmesi için matematik hesaplamaları önemlidir. Hesaplamalar çok karmaşık olduğundan hazır formüller üzerinden yapılırdı. Örneğin $7/8$ 'i ifade etmek için $1/2 + 1/4 + 1/8$ formu kullanılmaktaydı. 0 bilinmiyordu. Fakat bu zor formüllere rağmen çok iyi hesaplamalar yaptıklarını günümüze kalan eserlerde görebilmekteyiz. Mısırlı matematikçiler soyut matematik üzerine hiç yoğunlaşmadılar. Onlar için görünen ve bilinen önemlidir.⁸

Geometri alanındaki başarıları matematikten daha ilerideydi. Nil taşkınlarının getirdiği alüvyonlar tüm tarlaları kapladığı için su çekildiğinde bu tarlaların sınırlarının tekrar hesaplanması gerekmektedir. Pi sayısını gerçek değerine çok yakın olarak 3.16 olarak bulmuşlardı. Bugün geometride Pythagoras (Pisagor) teoremini olarak bilinen hesaplamayı Mısırlılar biliyorlardı ve kullanmaktaydılar.

Antik Mısır'da hekimlik oldukça saygın bir meslekti. Bu saygınlığın temelinde muhtemelen yoğun olarak görülen salgın hastalıklar yatmaktaydı. İçme suyundan buluşan hastalıklar çocukların çoğunun ilk 3 yılda öldüğünü ortaya koymaktadır. Tüberküloz ve diş

eti iltihabı toplumda yaygın olarak görülmekteydi. Mısırda ortalama ömür 29 yıl olarak hesaplanmıştır. Fakirlere göre zenginlerin yaşam süreleri biraz daha uzun olmakla beraber 50 yaşını ancak çok az insan geçebilmekteydi. Mısırlı hekimin başarısı her bir vakayı ve tedavi yöntemini sonraki kuşaklara başarılı bir şekilde aktarabilmesinde yatmaktadır. Yunanlı tarihçi Diodoros'un aktardığına göre eğer bir hekim hastasına geçmişte kullanılan bir tedavi yöntemini harfiyen uygularsa o hasta ölse bile doktorun bundan sorumlu tutulmadığını bildirmektedir. Hekimler her türlü kırık çıkığı ve yarayı tedavi edebilirdi. Bugüne kalan bazı mumyalayın kafataslarının testere ile kesilerek ameliyet edildiğini görmekteyiz. Ameliyat edilen hastaların bir kısmının ameliyattan sonra yaşadığı sanılmaktadır.

MISIR DİNİ:

Mısırlılar açıklayamadıkları doğa olaylarını tanrılara bağlardı. Antik Mısır dini daha sülaleler öncesi dönemde belirginleşmeye başlamış ve bölgede Hıristiyanlığın yayılmasına kadar büyük bir titizlikle uygulanmıştır. Mısır halkı diğer Yakındoğu halkları gibi oldukça dindardır. Hayvan biçimli tanrılarının çeşitliliği muhtemelen Mısır halkının değişik unsurlardan kaynaklanmaktadır ve politeizmin nedeni olarak görülmektedir. Dinin uygulanmasında rahipler önemli bir yere sahiptir. Mısır tanrılarının önemlileri şunlardır.

Horus: Osiris'le İsis'in oğlu. Cennetin hükümdarı, yeryüzünün kralı ve kutsal şahin olarak kabul edilir. Horus'un evrensel olduğu ve ezelden beri var olduğu fikri piramit yazılarında belirtilmektedir. Mısır hiyerogliflerinde şahin olarak gösterilen hr.w olarak sese dökülen Haru olarak okunan Horus, ilk sülaleden itibaren tapım görmeye başlamıştı.

Osiris: Osiris Eski Mısır'da iyinin, gerçeğin tanrısı olup doğru yolu gösterendi. Bu tanrı maddi ve manevi iyinin temsilcisiyken, erkek kardeşi Seth de kötülüğün simgesiydi. Osiris efsanesinin bir açıklaması şöyledir. O, Nil ırmağının tanrısıdır. Irmak taşıdığı anlarda toprakla (İsis'le) birleşirdi, ama ırmak çekildiği sırada onu kıskanan kuraklık devi (Seth ya da Thypon) tarafından öldürüldü. Çünkü Seth toprakla taşkın ırmağın birleşmesindeki bolluk ve üretimin düşmanıydı. Aynı zamanda Osiris ölülerin tanrısı, ölümsüz yaşam için diriliş tanrısı, kural koyucu, koruyucu, ölülerin yargııcı ve ölünün simgesi olmuştur

Başka bir açıklamada, Osiris buğday tanrısıydı. Bu tanrı yeryüzünü dolaştı ve bildiklerini Mısırlılara öğretti. Onu kıskanan kardeşi Seth, dönüşünde onu bir sandığa soktu ve sandığı

çiviledi. Nil'e attı. İsis, bunu işitince onu aramaya koyuldu. Osiris'in bulunduğu sandık Suriye kıyısındaki Biblos'a geldi. Buranın kralı sandığa bir yer yaptı. İsis sandığın yerini öğrenip geldi, gövdeyi çıkardı, öptü, ağladı ve yas tuttu. Sonra sandığı bir gemiye bindirerek geri götürdü. Oğlunu görmeye gittiği için sandığı bıraktı. Ama onu Seth buldu ve ondört parçaya böldü. Parçaları dört bir yana savurdu. İsis bulabildiği parçaları topladı, gömdü, bulamadıklarının da bir heykelini yaptı. Osiris'in erkeklik organını balıklar yemişti, İsis onun da heykelini yaptı. Apis denilen kutsal boğa Osiris'e adandı ve en iyi tarım yardımcısı olan bu hayvana Eski Mısır'da tanrı gibi tapıldı. Bir inanca göre de, İsis kanadıyla çamuru temizledi ve Osiris'i canlandırdı.

Seth: Sülaleler öncesi dönemde Seth Aşağı Mısır'ın koruyucu tanrısıydı ve çölün şiddetli fırtınalarını sembolize ederdi. Antik Mısır hiyerogliflerinde tanrı Seth şiddetin ve kötülüğün tanrısı olarak algılanmıştır. Seth, İsis ve Osiris'in kardeşleriydi. 19. sülaleden itibaren krallığın koruyucu tanrısı özelliği kazanmıştır.

Amon: Amon adı "saklı olan" demektir ve ilk zamanlardan itibaren Teb şehrinin baş tanrısıdır. Hermopolis rahiplerine göre yaşayan yaratıcı tanrı olarak görülmüştür. Temsil edildiği kutsal hayvanlar kaz ve koçtur. Orta krallığa kadar Teb kentinde yerel bir tanrıyken Tebliler Mısır'da hükümdarlıklarını kurduklarında Amon ulusal bir tanrı olmuş ve 18. sülale tarafından Tanrıların kralı olarak adlandırılmıştır. Amon'a adanmış Karnak'taki ünlü tapınak Mısırlıların kendisine ne derece saygı duyduklarının kanıtıdır. Pek çok Mısır bilimciye göre, 19. ve 20. sülalelerin firavunları Amon'un "görünmeyen yaratıcı güç" olduğunu; cennetteki, dünyadaki, engin derinlerde ve yer altı dünyasındaki hayatın temeli olduğunu düşünürler ve kendisini Ra'nın formunda gösterir. İlk yani Teb inanişına göre Amon, Thoth tarafından başlangıçta var olan sekiz tanrıdan biri olarak kendi kendini yaratmıştır. (Bu tanrılar Amon, Amenet, Heq, Heqet, Nun, Naunet, Kau, Kauketdir.) Orta krallık ve yeni krallık zamanının inanişına göre Amon kendi kendini yaratmıştır. Yeni krallık boyunca Amon'un eşi Mut, "Anne" idi ve bunun Mısır'lı eşi "Büyük (ulu) anne" olarak görülmektedir. Bu ikili (Mut ve Amon) Tanrı ve Tanrıça Çiftini oluşturur. Oğulları ay tanrısı Khons'tur.

Thoth: Bilgeliğin tanrısı, Maat'la beraber zamanın başında kendi kendine yaratılmıştı veya Ra tarafından yaratılmıştı. Hermopolis'te Thoth'dan sekiz tane çocuk oluşturmuştu, en önemlisi "gizli olan Amon'du. Amon Teb'de evrenin efendisi olarak kabul edilirdi. Thoth

isminin Mısır dilinde orijinali Thuti'dir ve Yunanca versiyonu Thoth'dur. Thoth ibis kuşu başıyla resmedilmiştir ve elinde bir dolmakalem ve her şeyi kaydettiği parşömenler vardır. Tanrıları içeren neydeyse tüm temel görüntülerde Thoth görevli olarak görünürdü. Tanrıların habercisi (ulağı) olmuş ve Yunanlıların Hermes'yle eş tutulmuştur. Osiris metinlerine göre Thoth, Osiris'in veziri olmuştur (Şef tavsiyecisi ve papazı). Hiyeroglifleri icat edenin Thoth olduğu düşünülür.

Ra: Eski Mısır inancında Ra güneş tanrısıdır. Beşinci hanedandan itibaren o en önemli tanrı oldu. Adının kökeni ve anlamı tam olarak bilinmemekle beraber yaratmakla bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Geç dönem sülaleler zamanında Ra Horus ismiyle karışmıştır.

Ptah: Yaratıcı tanrı, zanaatkârların tanrısı

Anubis: Ölülerin, büyüünün ve mumyalamanın tanrısıdır.

Aten (Aton Kültü): IV. Amenofis (bilinen adıyla Akhenaton) döneminde Mısır'da tek tanrı inancı uygulanmaya çalışılmıştır. Işınlı güneş kursu olarak temsil edilen Aton cennetin ve yeryüzünün tanrısıydı.

Bunların dışında Tawaret, Sobek, Shu, Sekhmet, Nephthys, Renenunet, Satis, Neith, Khnum gibi değişik tanrılar da mevcuttu.

KAYNAKÇA VE DİPNOTLAR

¹ Yunanlılar Nübye halkına Etiyopyalılar dedikleri için Nübyeliler bugün Etiyopyalı olarak adlandırılmaktadır.

² Wilkinson, Tobi, Eski Mısır, MÖ 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi, Say Yayınları, 2013, s. 65

³ Freeman, Charles; Mısır, Yunan ve Roma, Antik Akdeniz Uygarlıkları, Dost Yayınevi, 2005, s. 25

⁴ Freeman, a.g.e.,

⁵ Yunan ve Roma toplumunda da kadınlar 13-14 yaşlarında evlenirdi. 16-17 yaşına gelmiş ve henüz evlenmemiş kızlara evde kaldı gözüyle bakılırdı. Bu yaşlarda evlenmek eskiçağda bir gelenektir.

⁶ Freeman, a.g.e., s. 41

⁷ Mısırlılar kalbin bedeninin merkezi olduğuna inanırlardı. Her türlü yaşam sıvısı, idrar ve spermin kalpten geldiğine inanırlardı.

⁸ Freeman, a.g.e., s. 65